

Wanneer wordt Doornroosje wakker gekust?

Koepremie en EU-steun wakkeren interesse in Roemenië aan

De Roemeense melkveehouderij heeft enorm veel potentieel rendement. De EU investeert miljarden en het Nederlandse bedrijfsleven zit er bovenop. Vooral waardestijging van grond is aantrekkelijk. Maar wie gaat boeren in het land van de meeste boertjes van Europa, gaat zich ontwikkelingswerker voelen. En de grondpolitiek dreigt te veranderen.

Het wordt al sinds de val van Ceaușescu (tijdens de kerst in 1989) gezegd en het is nog steeds waar: Roemenië biedt gigantische kansen voor ondernemers en investeerders in de agrarische sector. De grondprijzen horen bij de laagste in Europa. Bovendien subsidieert de Europese Unie ruimhartig. De subsidie op stallenbouw bedraagt 50 procent en de Roemeense overheid betaalt ook nog eens een koepremie van enkele honderden euro's.

Doornroosje

Doornroosje slaapt nog, maar niet lang meer, voorspelt Reinder Schaap. Als voorzitter van de agrarische task force die de Nederlands-Roemeense handelskamer heeft gestart, maakt de voormalige Roemeense landbouwattaché

zich sterk voor de handelsbetrekkingen tussen beide landen. Het optimisme overheerst. Zeker tijdens de ontmoetingsdag van de Nederlands-Roemeense handelskamer op donderdag 24 november in het stadion Gelredome in Arnhem.

De sfeer zit er goed in, want de economische groei in Roemenië bedraagt in 2016 maar liefst 5 procent en de rek is er zeker nog niet uit. Dat blijft niet onopgemerkt. Investeringsplannen in de agrarische sector stapelen zich op. De uitwerking van de plannen is verschillend, maar het doel komt vaak grotendeels overeen: profiteren van de waardestijging van de grond. Je geld op de bank zetten levert immers nauwelijks iets op en investeren in landbouwgrond biedt relatief veel zekerheid. Bovendien is het zo klaar als een klontje dat

de vraag naar voedsel sneller stijgt dan het aanbod, wereldwijd. Landbouwgrond is een gewilde en voortdurend schaarser wordende productiefactor.

Lappendeken

Peter Beerents, managing director van Cibus Farmland Club in Boekarest, werkt in opdracht van diverse Europese beleggers en investeerders in landbouwgrond aan consolidatie en ontwikkeling in Roemenië. Hij richt zich op projecten die duizenden hectares akkerbouwgrond omvatten en mogelijkervijs worden beheerd door Nederlandse bedrijfsleiders, die in Wageningen zijn opgeleid. Kandidaten voor het werk van bedrijfsleider staan in de rij. Online- en onsite

Donau, soja en mestkorrels

De Karpaten vormen het hart van Roemenië, een land dat vijf keer zo groot is als Nederland en met 22 miljoen inwoners. Het gebergte met een piek van 2.500 meter vormt ook een geografische scheiding, tussen Centraal-Europa en Zuidoost-Europa. Uitzonderd het Zuiden zijn overal restanten van de Duitstalige tijd te vinden. De eeuwenlange aanwezigheid van de Saksische cultuur is ook van invloed op de mentaliteit van de bevolking.

Het zuidelijke deel van Roemenië wordt begrensd door de Donau. De landen langs deze rivier, van Zuid-Duitsland tot de multiculti-havenstad Constanta aan de Roemeense Zwarte Zee-kust, zijn zeer geschikt voor de teelt van mengvoergrondstoffen, zoals soja en korrelmaïs; vanwege het continentale klimaat en de vruchtbare bodem. In Roemenië vind je ten oosten van Boekarest zelfs zwarte aarde. Wel moet er worden

geïnvesteed in infrastructuur en irrigatie, omdat de zomers niet alleen heet, maar ook kurkdroog kunnen zijn. Ook is het maar de vraag of de soja kwalitatief kan concurreren met soja uit Zuid-Amerika. Daarentegen biedt het gebied mogelijkheden voor grote volumes ggo-vrije soja.

Juist voor de Nederlandse veehouderij en mengvoersector liggen er grote kansen om zaken te doen in voer en mest, om zo de kringloop binnen de Europese Unie te sluiten. Veevoercoöperatie Agrifirm is daarom al enkele jaren actief in Hongarije en Servië, met name in de pluimveevoeders. In Hongarije, bij Boedapest, demonstreerde het Bureau Bevordering Mestafzet dit jaar met subsidie van het ministerie van Economische Zaken het effect van mestkorrels, vergeleken met kunstmest. Ook de Frisian Investors ontwikkelen plannen voor de aanvoer van Nederlandse bewerkte mest.

managementadvies vanuit Delphy geeft hierbij begeleiding bij de teelt van de gewassen. „Misschien biedt Roemenië wel de beste combinatie van opbrengstverbeteringen uit de exploitatie en een solide vermogensgroei in de hele wereld”, zegt Beerents. „De sleutel tot succes is het veilig en strategisch consolideren van tal van kleine perceeltjes tot grote kavels grond. Daarvoor hebben wij in Roemenië een apart team samengesteld dat elke dag met niets anders bezig is.”

Kadasterregistratie

De Frisian Investors pakken het anders aan, want er zijn geen honderden landbouwbedrijven te koop in Roemenië, met duizenden hectares goed verkavelde grond. Hooguit enkele tientallen. En de prijs per hectare van dit soort bedrijven is minstens dubbel zo hoog als van de tot op heden letterlijk ontelbare, verspreid liggende, smalle, langgerekte perceeltjes grond van hooguit een hectare groot. Aardappelteler Minne Lettinga, dierenarts Frans Schreiber en voormalig bankdirecteur Johan Houtsma gingen dit najaar op tournee door heel Nederland om nieuwe investeerders te werven, liefst met een agrarische achtergrond. Frisian Investors richt zich op grondvererving, grondregistratie, grondverbetering en verkaveling van de talloze versplinterde perceeltjes landbouwgrond. Exploitatie van de grond laten ze doorgaans aan Roemeense familiebedrijven over, die de percelen veelal onderling in grotere blokken ruilen en te pacht aangeboden krijgen. Dit wordt allemaal geregeld via hun dochteronderneming LandAgra, bestaande uit Roemeense

netwerkers, die vooral ten noordoosten van Boekarest nabij de Donau Delta actief is. In dit deel van Roemenië is het kadaster in werking. De meeste grond is al geregistreerd. In heel Roemenië is slechts 15 procent van de grond geregistreerd. Kadasterregistratie betekent een grondprijsstijging van ongeveer 30 procent, op dit moment.

Wat goede kadastrale registratie waard is, hebben de Frisian Investors zelf ervaren toen ze hun onderneming in 2008 startten, want ze raakten toen bij gebrek aan documentatie enkele honderden hectares grond kwijt. Maar kadastraal werk en ruilverkaveling kunnen een helse toer zijn op het Roemeense platteland, waar de moderne tijd maar stapsgewijs vat op krijgt. Registratie is niet mogelijk als je geen bankrekening hebt en je lezen noch schrijven kunt.

Rendabel melken

Zonder kadasterregistratie kost landbouwgrond in Roemenië hooguit een paar duizend euro per hectare. Maar dan ook zonder harde garanties over het eigendom. Dat nemen Paula Bos en Paulus Dijkstra voor lief. In de buurt van de stad Brasov melken ze enkele honderden koeien en roeien ze met de riemen die ze hebben. Ze investeren in de lokale samenleving, door bijvoorbeeld de voetbalclub en de kerk te sponsoren. Personeel krijgt een opleiding en een vast salaris. Paula: „Er gaat wel heel veel tijd in zitten. We zijn met het koeien melken veel minder tijd kwijt.” Rendabel koeien melken is het primaire doel van hun melkveebedrijf Frylabte, dat via crowdfunding tot stand is gekomen. Niet de oudedagsvoorziening die verborgen ligt in de

waardestijging van de grond die ze verwerven in de loop der jaren. Met een camper trokken ze door heel Europa, alvorens ze in een glooiend berglandschap neerstreken, niet ver van de hoogste toppen van de Karpaten in Roemenië, 2.500 meter boven zeeniveau. Klimatologisch heeft het gebied de beste omstandigheden in heel Roemenië, want er groeit gras omdat er veel water is. En 's zomers is het er wel warm maar niet bloedheet, zoals in de Donau-regio in Centraal en Zuidoost-Europa.

Afzetmogelijkheden

Hitte is veel slechter voor melkvee dan strenge vrieskou, al daalt de melkproductie aanmerkelijk als het 30 graden vriest, hebben ze ervaren. Aan goed en goedkoop voer geen gebrek. De productiekosten zijn laag. Aan de opbrengstenkant is het beeld nog grilliger dan in Nederland. De melkprijspieken zijn hoger en de dalen dieper. Zeker toen ze nog aan de Griekse zuivelonderneming Olympus leverden, die veel actief is op de spotmarkt. Maar al snel gingen ze leveren aan de lokale zuivelonderneming Covalact. Zuivelondernemingen staan op de stoep, als ze in de gaten krijgen dat er kwaliteitsmelk wordt geproduceerd waarmee een vrachtwagen kan worden gevuld. Want Roemenië telt hooguit enkele honderden goed functionerende melkveebedrijven met meer dan 50 koeien. Niet voor niets keert de Roemeense overheid een koepremie van enkele honderden euro's uit die moderne, efficiënte melkproductie op bedrijven met een goed management stimuleert. Er zijn goede afzetmogelijkheden ▶

De Karpaten vormen het hart van Roemenië en zijn een geografische scheiding.

Paulus Dijkstra en Paula Bos vliegen bij tijd en wijle naar Nederland. Bijvoorbeeld om met de Kerst bij de familie te kunnen zijn. De vlucht duurt twee uur. Met de auto duurt de reis minstens een etmaal.

voor boerderijmelk in Roemenië, waar FrieslandCampina ook twee zuivelfabrieken heeft. Franse zuivelondernemingen, zoals Lactalis, Sodiaal en Danone, spelen een belangrijke rol. Bovendien is de Roemeense zuivelmarkt een aantrekkelijke groeiemarkt, aangezien het land bij lange na niet zelfvoorzienend is in zuivelproductie. Maar de zekerheden die de zuivelondernemingen bieden, zijn minder dan in Nederland. Zekerheden over afname, hoogte en tijdstip van uitbetaling en het transport. FrieslandCampina vormt daarop geen uitzondering. Het verouderde wegennet in Roemenië maakt transport over lange afstand moeilijk, zeker in de bergachtige regio's. En de prijs van zuivelproducten staat onder druk door het groeiende volume goedkope zuivel, bijvoorbeeld uit Polen.

Bureaucratie en corruptie

De bureaucratie is misschien wel het grootste struikelblok voor ondernemers in Roemenië. Het kadaster, de uitbetaling van EU-premies, zodra er kantoorwerk bij komt kijken. Emigranten ervaren het als een overdreven papiermolen en krijgen het gevoel van het kastje naar de muur gestuurd te worden. Dat geldt in het bijzonder voor het Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI), waarmee overal in Oost-Europa moderne veehouderijbedrijven worden gebouwd. Paula Bos en Paulus Dijkstra hebben er om die reden vanaf gezien. Voor alles gelden voorschriften en zonder de juiste vriendjes valt het niet mee om de subsidie toegekend te krijgen. En als het eenmaal is toegekend, duurt het nog een jaar voordat er betaald wordt. Daardoor ontstonden de afgelopen jaren op grote schaal liquiditeitsproblemen. Potentieel rendement heeft investeren in Roemeense landbouwprojecten zeker. Maar de exploitatie bepaalt of het investeringsproject ook een succes wordt. 'Lachen en muziek maken helpt tegen iedere kwaal', is een veelzeggend gezegde. Maar als het op zaken doen aankomt en samenwerken, ontbreekt het aan betrouwbaarheid en hervormingsgezindheid. De jongeren

vertrekken naar de grote stad of het buitenland. Om van het slechte imago door de Roma's nog maar te zwijgen. Twee miljoen zigeuners in Roemenië, oorspronkelijk afkomstig uit India, zijn synoniem voor bedelarij, diefstal en criminaliteit. Van korrelmaïsvelden wordt gestolen alsof het gemeenschappelijk bezit is. En de burgemeesters van boerendorpen, die een cruciale rol spelen bij ruilverkaveling en modernisering van het grondgebruik, staan bekend om hun corruptie. Corruptie is wijdverbreid en wordt de laatste jaren aangepakt. Een van 's lands beste profvoetballers ooit, oud-PSV- en Barcelona-speler Gheorghe Popescu, zit een paar jaar gevangenis uit wegens belastingfraude en nu wordt zelfs de aartsbisschop beschuldigd van grootschalige zwendel. Niet voor niets probeerde voormalig EU-agrocommissaris Dacian Cioloș de verkiezingen te winnen met de slogan: 'Geen corruptie, geen populisme en geen leugens.'

Veranderende grondpolitiek

Ook politieke onrust is een aanhoudende bedreiging voor het rendement op investeringen. De grondpolitiek dreigt te veranderen, want de overheid maakt zich zorgen over 'land grabbing'. Bij de opening van de Indagra-landbouwbeurs in Boekarest begin november zei premier Klaus Johannis daarover: „We zijn lid van de Europese Unie. Dat betekent vrij verkeer van goederen en bezittingen. Maar we kunnen ons land niet in de uitverkoop doen. Er moet een balans in komen.“ Niemand weet precies welke regels zullen gaan gelden, maar waarschijnlijk wordt het een maximaal aantal hectares per bedrijf en per regio dat in buitenlandse handen mag zijn. De verkiezingen in december speelden ook een rol. De vele honderdduizenden kleine boertjes die Roemenië telt - meer dan in welk ander land in de Europese Unie - zijn een belangrijke electorale factor. Ze zouden slachtoffer kunnen worden van investeringsmaatschappijen, die via distributeurs van zaaizaad, machinerie en andere bedrijfsbenodigdheden schulden opeisen en daarmee land te

koop aan kunnen bieden. Rabo Farm, een investeringsmaatschappij van de Rabobank, wordt ervan beschuldigd via tussenpersonen op een dergelijke wijze in korte tijd duizenden hectares grond in bezit gekregen te hebben. Als de verkiezingsretoriek voorbij is, kan de wind weer anders gaan waaien, viel te beluisteren op de Indagra-landbouwbeurs.

Het nieuwe melkveebedrijf van Jan de Boer in Garbova, gebouwd met EU-subsidie. Het is een van de drie locaties van zijn onderneming DN Agrar, die in tien jaar tijd is opgebouwd.

Holland Dairy House

Bij de ingang van de beurs in Boekarest drukten foldermeisjes de vele tienduizenden bezoekers maar één flyer in de hand: die van het Holland Dairy House. Het Nederlandse bedrijfsleven ruikt zijn kans. Een conglomeraat van Nederlandse bedrijven in de periferie van de melkveehouderij treedt gezamenlijk op in Roemenië, waaronder fokkerijorganisatie CRV en Schaap vee-export. Ook de Wageningen Universiteit en FrieslandCampina investeren in de ontwikkeling van de melkveehouderij. Exportorganisatie Veepro meldt de verkoop van 9.000 fokvaarzen naar Roemenië in 2015. Er is vooral gebrek aan kennis en aan financiële middelen. Projectleider Pieter Helfferich weet waar hij over praat, aangezien hij zelf bedrijfsleider was op een akkerbouwbedrijf in de buurt van Boekarest, dat aan de Frisian Investors werd verkocht. De eigenaren wilden profiteren van de gestegen grondprijzen. Bovendien maakte gebrek aan mest een rendabele exploitatie lastig. Het is niet moeilijk om in Roemenië een verhaal op te tekenen over de vele belemmeringen en hindernissen op weg naar een succesvolle emigratie. Maar er zijn ook succesverhalen. Het bedrijf DN Agrar van Jan de Boer uit Koekange groeide in tien jaar tijd uit tot een onderneming met 10.000 koeien op drie verschillende locaties in Roemenië, inclusief een eigen transportbedrijf. Tientallen investeerders hebben de groei van de onderneming mogelijk gemaakt. Ook wist De Boer te profiteren van de EFSI-investeringsubsidie. Hij laat zien dat er veel mogelijk is in Roemenië. Pieter Helfferich is niet voor niets projectleider van het Holland Dairy House geworden. „Je schenkt toch niet te veel aandacht aan Roemenië? Straks staat iedereen hier op de stoep.“ ■